

Willem Visser

Verzorgings sociologie

Visies op samenleven en zorg

Verzorgingssociologie

Verzorgingssociologie

Visies op samenleven en zorg

Willem Visser

Tweede, herziene druk

uitgeverij | C
c o u t i n h o

bussum 2013

Webondersteuning

Bij dit boek hoort een webpagina met praktijkopdrachten en essayvragen.

De webpagina is te vinden via www.coutinho.nl/verzorgingssociologie.

© 2000 Uitgeverij Coutinho bv

Alle rechten voorbehouden.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

Eerste druk 2000

Tweede, herziene druk 2013

Uitgeverij Coutinho

Postbus 333

1400 AH Bussum

info@coutinho.nl

www.coutinho.nl

Zetwerk: i-krek (Yolande Verhoef), Amsterdam

Omslag: Studio Concreat, Utrecht

Noot van de uitgever

Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden van copyright te achterhalen. Personen of instanties die aanspraak maken op bepaalde rechten, wordt vriendelijk verzocht contact op te nemen met de uitgever.

ISBN 978 90 469 0327 8

NUR 756

Voorwoord

Voorwoord bij de eerste druk

Vele jaren heb ik lesgegeven in de verschillende benaderingen of stromingen in de sociologie rond de zorg en de hulpverlening. Ook al verschoven in de loop der jaren de aandacht en belangstelling van de kritische theorie meer naar de systeemtheoretische benaderingen, overzicht van en inzicht in de verschillende benaderingen verhelderen het inzicht in de vele maatschappelijke ontwikkelingen om ons heen. Het leert verschillende invalshoeken en aspecten in zorgsituaties te onderkennen, het helpt de eigen visie af te zetten tegen mogelijke andere benaderingen en bevordert een meer genuanceerde, meer overwogen handelwijze in de omgang met anderen. Het vergroot de mogelijkheden, het handelingsrepertorium om hulp te bieden.

De behandeling van de thema's en onderwerpen volgens de afzonderlijke benaderingen heeft een belangrijk didactisch voordeel. De problematiek komt op deze wijze eerst in zijn eenvoud naar voren en kan naarmate meer benaderingen de revue passeren op tegenbewegingen, dilemma's en paradoxen onderzocht worden. De complexiteit kan op deze wijze langzaam opgevoerd worden en wat meer lichtvoetig gebracht worden. Postmodernistische ontwikkelingen die moeilijk te vatten zijn, vaak alleen al door hun specifieke vaktaal, zijn aan de hand van deze bewegingen gemakkelijk(er) te traceren.

Studenten zijn na het bestuderen van deze literatuur en zo nodig na het beantwoorden van de leesvragen en het maken van de praktijkopdrachten en analyses in staat:

- actuele sociale problemen van mensen te onderkennen;
- verschillende invalshoeken of benaderingen van deze problemen te formuleren;
- de betekenissen, paradigma's, paradoxen en dilemma's in zorg- en hulpverlenings-situaties aan te geven;
- discussies te volgen en zelf te voeren over de context van (cliënt)problemen, cliënt-systemen en de ontwikkelingen binnen de verzorgingsstaat;
- de contouren van postmoderne ontwikkelingen en problemen aan te geven;
- de eigen praktijk-, stage- of projectervaringen in een breder maatschappelijk kader te plaatsen en de eigen positie daarin te versterken.

De stof bestaat voor een groot deel uit samenvattingen en bewerkingen van diverse auteurs. Aan de samenvattingen zijn interpretaties en actuele voorbeelden toegevoegd. Het was voor de leesbaarheid ondoenlijk dit steeds aan te geven.

De samenvattingen zijn vooral aan de volgende werken en auteurs ontleend:

- Erving Goffman, *Totale instituties*;
- Erving Goffman, *Stigma. Aantekeningen over het omgaan met een geschonden identiteit*;
- Douwe van Houten, *De standaardmens voorbij. Over zorg, verzorgingsstaat en burgerschap*;

- Jozef Keulartz, *Van bestraffing naar behandeling. Een inleiding in de sociologie van de hulpverlening*;
- Harry Kunneman, *Van theemutscultuur naar walkman-ego. Contouren van postmoderne individualiteit*;
- Hans van der Loo & Willem van Reijen, *Paradoxen van modernisering*;
- Abram de Swaan, 'Het medisch regiem', uit: *De mens is de mens een zorg*;
- Anton Zijderfeld, *De theorie van het symbolisch interactionisme*.

Van andere auteurs zoals René Boomkens, *De angstmachine*, Joop Goudsblom, *Het regime van de tijd* en Geert Mak, *Hoe God verdween uit Jorwerd*, is veelvuldig gebruikgemaakt.

Ter illustratie zijn artikelen uit met name *de Volkskrant* opgenomen. Deze zijn geselecteerd naar hun huidige actualiteit binnen het kader van de benaderingen, terwijl zij zeker ook de tand des tijds zouden doorstaan. De artikelen zijn niet integraal overgenomen, maar vaak samengevat en geredigeerd in het kader van de hoofdttekst. Mijn dank gaat vooral uit naar de redacteuren en verslaggevers, met name Peter Giesen en Mirjam Schöttelndreier, die erin geslaagd zijn in hun artikelen de hoofdlijnen van (post)moderne onderwerpen aan te geven.

Veel dank ben ik verschuldigd aan Henk van der Brink (Hogeschool van Amsterdam), Loek de Wit (Hogeschool Enschede) en Bas de Jong voor hun vele wijze opmerkingen en suggesties. Mijn kamergenoten Theo van Leeuwen en Johan Peeters wil ik danken voor de steun en de vele discussies die we over deze onderwerpen met elkaar gevoerd hebben. Ze waren stimulerend voor het schrijven van dit boek. Dank ook aan de sector Gezondheidszorg, Gedrag & Maatschappij en de Haagse Hogeschool voor de vele lezingen in het kader van het studium generale.

Studenten wil ik bedanken voor hun reacties op de eerdere interne uitgaven en vooral voor hun reacties tijdens de vaak zeer plezierige lessen. Het beantwoorden van vragen en het uitleggen, de vertaling van de theorieën naar praktijksituaties vormden uiteindelijk de basis van dit boek.

Willem Visser

Amsterdam/Den Haag, maart 2000

Voorwoord bij de tweede, herziene druk

De uitgave is geheel herzien. De structuur en hoofdlijnen van het boek komen nu beter tot hun recht door veel details en uitweidingen te comprimeren. Het hoofdstuk over postmodernisme is vervallen en de inhoud is vooral bij het hoofdstuk over modernisering ondergebracht. Elk hoofdstuk is voorzien van een nieuwe inleiding. De voorbeelden zijn geactualiseerd.

Ik wil de meelezers van dit boek, Agnes Swieringa en Bas de Jong (Haagse Hogeschool), Ruth Zinkstok (The Amsterdam School of Health Professions, Hogeschool

van Amsterdam/Universiteit van Amsterdam) en Nico Marsman (Hanzehogeschool) bijzonder danken voor hun kritische opmerkingen en waardevolle suggesties. Jullie bijdragen hebben met name een duidelijke structurering van het boek bevorderd.

Studenten worden geacht een inleiding sociologie gevolgd te hebben. Algemene inleidingen en definities ontbreken in deze uitgave. De verschillende visies en stromingen maken eenduidige definities moeilijk. Bij Wikipedia zijn begrippen met hun toelichting gemakkelijk te vinden.

Essayvragen en praktijkopdrachten zijn beschikbaar op de webpagina bij dit boek, te vinden via www.coutinho.nl/verzorgings sociologie.

De stof bestaat voor een groot deel uit samenvattingen en bewerkingen van diverse auteurs. In de eerste druk was een afzonderlijke bijlage met verwijzingen toegevoegd. In deze tweede, herziene druk zijn de verwijzingen in de tekst verwerkt.

Bij de uitwerking van de verschillende visies en stromingen worden geen voorkeuren aangegeven. Eerder wordt met een kritische doorschouwing van het geheel aan visies een relativering gezocht. Eén juiste benadering is in deze complexe samenleving niet mogelijk. Een zekere relativering voorkomt overspannen verwachtingen en op persoonlijk niveau stress.

Zelf ben ik voorstander van de contingentiebenadering. Omgevingsfactoren, cultuur en omgangsvormen met specifieke doelgroepen, professionaliteit en werkwijzen verlangen door de tijd heen (nieuwe) waardebeoordelingen. Een veranderende politieke en sociale omgeving en culturele behoeftevorming bij de doelgroep(en) vergen een voortdurend aanpassen van de bestaansvoorwaarden van instelling, organisatieafdeling en professionaliteit.

In het voorwoord bij de eerste druk (2000) hiervoor schreef ik dat er een verschuiving plaatsvond van de kritische theorie naar de systeemtheoretische benaderingen. Met de financiële crisis vanaf 2008 en de toenemende kritiek op ontwikkelingen in de wetenschap, zorg en onderwijs komen de andere visies en stromingen weer nader in beeld.

Ik hoop dat dit boek een goede en interessante onderbouwing geeft bij de discussies over nieuwe afwegingen, invalshoeken en richtingen.

Willem Visser
Valkenburg, maart 2013

Inhoud

Inleiding	11
Leeswijzer	14
1 Het structureel functionalisme De systeembenadering	15
1.1 Afwijkend gedrag	19
1.1.1 Het overschrijden van grenzen	19
1.1.2 Discrepantie tussen het nastreven van culturele doelen en het hanteren van institutionele middelen	21
1.1.3 Afweermechanismen	23
1.1.4 Artsen en hulpverleners als agenten van sociale controle	26
1.1.5 (Wetenschappelijk) onderzoek en afwijkend gedrag	29
1.2 Systeembenadering	34
1.2.1 Functies zelfsturende systemen	34
1.2.2 Verhouding centrum en periferie	36
1.2.3 Grenzen	37
1.3 Differentiatieproces	40
1.3.1 Specialisering en professionalisering	41
1.3.2 Maatschappelijke gevolgen differentiëringsproces	42
1.3.3 Verschuiving gesegmenteerde naar functionele samenleving	44
1.3.4 Functie	45
1.4 Professionele bureaucratie	46
1.4.1 Standaardisering	46
1.4.2 Diagnose als categorisatieproces	48
1.4.3 Starheid en innovatieproblemen	48
1.4.4 Geringe controle op het uitvoerende werk	49
1.5 Instrumenteel gedrag, referentiegroepen en uitlaatkleppen	50
1.6 Armoede en sociale ongelijkheid	53
1.7 Integratiebeleid en civil society	56
2 Het symbolisch interactionisme De etiketteringstheorie	63
2.1 Looking-glass-self	67
2.2 Impression management	70

2.3	Stigmatisering en etikettering	73
2.3.1	Stigmatisering	73
2.3.2	Sociale verlegenheid	74
2.3.3	Interactioneel ziektebeeld	76
2.3.4	Loopbanen en strategieën	79
2.3.5	Soortgenoten en ingewijden	82
2.4	Individualisering en uitstoting: roddelen, plagen, pesten en discrimineren	83
2.5	Medicalisering	87
2.6	Hospitalisering: totale instituties	90
2.6.1	Mortificatie: het vernietigen van de persoonlijkheid	91
2.6.2	Inbreuken op de persoonlijke handelingseconomie	93
2.6.3	Het privilegesysteem	95
2.6.4	Aanpassingsstrategieën	96
2.6.5	Terugkeer in de maatschappij	97
2.7	Humor, taboe en fantasie	100
2.8	Controverse structureel functionalisme en symbolisch interactionisme	103

3 De disciplinerings­theorie 107

3.1	Medicalisering en verafhankelijk­king	111
3.1.1	Depressie-epidemie	112
3.1.2	DSM-diagnose	114
3.1.3	De geborgenheids­machine	118
3.2	Disciplinerings Foucault	121
3.3	Voogdijcomplex Donzelot	126
3.4	Disciplineringsinstrumenten	132
3.5	Almacht, tegenmacht en privacy	135
3.6	De risicomaatschappij	140

4 De kritische theorie 145

4.1	Kritiek op de markteconomie	147
4.2	Communicatief en strategisch handelen: Habermas	157
4.2.1	Het broodroostermodel	161
4.2.2	Macroculturele normativiteit en normatieve professionaliteit	162
4.3	Normatieve professionaliteit	167
4.4	Gender en socialisatie	169
4.4.1	Socialisatie van mannen	170
4.4.2	Socialisatie van vrouwen	172
4.5	Verzorgingsstaat in kritisch perspectief	177

5	De civilisatietheorie	185
5.1	Civiliseren: imitatie en distinctie	188
5.1.1	Verschuiving bevelshuishouding naar onderhandelingshuishouding	189
5.1.2	Affectbeheersing en zelfbeheersing	192
5.1.3	Protoprofessionalisering	195
5.2	Beschavingsarbeid	197
5.2.1	Vuurbeheersing	197
5.2.2	Het regime van de tijd	198
5.2.3	Schaamte	199
5.3	Het medisch regime	200
5.3.1	Aanzegging en inlijving	203
5.3.2	Beheersing van tijd en aandacht: niet klagen en niet laten klagen	204
5.3.3	Medische behandeling als bezwering van angsten	205
5.3.4	Versoepeling van het medisch regime	207
5.4	De verzorgingsstaat	208
6	Modernisering en vooruitgang	215
6.1	Modernisering vanuit de vijf benaderingen	217
6.2	Paradoxen van de modernisering en toekomstopties	218
6.2.1	Differentiatieparadox: schaalvergroting én schaalverkleining	219
6.2.2	Rationaliseringsparadox: generalisering én pluralisering	227
6.2.3	Individualiseringsparadox: verafhankelijkheid én verzelfstandiging	235
6.2.4	Domesticeringsparadox: conditionering én deconditionering	242
6.3	Paradigma	248
6.4	Moderne problemen en hulpverlening	251
6.4.1	Pragmatische, gedragstherapeutische invalshoeken	251
6.4.2	Digitalisering dienst- en hulpverlening	252
6.4.3	Zingeingsvraagstukken en existentiële levensvragen	253
6.4.4	Exploratie van het menselijk leven	255
6.4.5	Civil society en communityzorg	257
	Literatuur	259
	Register	265
	Over de auteur	277

Inleiding

Het is de opdracht van de sociologie om het persoonlijke levenslot van mensen te begrijpen en te verklaren vanuit de maatschappelijke ontwikkelingen waarvan zij deel uitmaken, volgens de socioloog C. Wright Mills (Van Stolk & Wouters, 1993, p. 21).

Het persoonlijk levenslot van mensen kan er mooi uitzien: een gelukkig leven met vreugde en plezier, een stimulerende omgeving met warmte, liefde, een goede gezondheid, met een liefhebbende partner, met zalige kinderen, goede vrienden en (het vooruitzicht op) een prachtige carrière.

Het leven kan ook grillig zijn. Je kunt geboren zijn of opgroeien in een oorlogssituatie, in armoede, in een gezin met veel (onderlinge) strijd, mishandeling, drank- en drugsmisbruik. Het kan een uitzichtloos bestaan zijn met ongelukken en handicaps, of een leven in een omgeving die je niet goed gezind is.

Maatschappelijke situaties en ontwikkelingen bepalen voor een belangrijk deel de mogelijkheden alsook de onmogelijkheden om van het leven te maken wat je zou willen. In dit spectrum van mogelijkheden, onmogelijkheden en levensverwachtingen legt de verzorgingssociologie de nadruk op de zorg die mensen voor zichzelf en voor anderen in hun directe omgeving en in de bredere samenleving al dan niet in acht nemen. Mensen zijn in hoge mate afhankelijk van elkaar, niet alleen in tijden van nood, maar ook in de dagelijkse zorg voor anderen en bij de oplossing van problemen waarvoor mensen in hun leven steeds kunnen komen te staan.

Voor de definitie van zorg volgen we Abram de Swaan (1984, p. 31):

'Wat mensen kunnen, is zorgen dat anderen voor hen zorgen.'

Niemand kan voor zichzelf zorgen. Wat mensen wel kunnen, is zorgen dat anderen voor hen zorgen.

Zorgen vergt in dit perspectief een *investering*. Het hebben van kinderen werd vroeger beschouwd als oudedagsvoorziening, nu heeft de verzorgingsstaat met de sociale wetgeving deze functie grotendeels overgenomen en spelen levensverzekeringen en pensioenfondsen in op deze behoefte. Premies en belastingen zijn de moderne investeringen.

Naast investeringen spelen *ruilverhoudingen* een rol. Mensen die hulp bieden, verwachten waarschijnlijk dat zij zelf ook geholpen worden als zij hulp nodig hebben. Mensen die voor zichzelf kunnen zorgen, kunnen geleverde prestaties vergelden met een tegenprestatie (in de toekomst) die als gelijkwaardig geldt.

Investeringen in zorg bepalen voor een groot deel in welke mate mensen nu of later zelfstandig kunnen blijven functioneren of afhankelijk zijn van mensen en instellingen die zorg verlenen.

De zorg, zelfzorg, zorg voor anderen en zorg door anderen, kunnen ontrafeld worden in een scala, een vangnet van mogelijkheden, variërend van concrete hulp die dichtbij wordt gegeven tot abstracte hulp die van ver komt en in regelingen omvat is:

- 1 de hulp, verzorging en begeleiding vanuit de directe omgeving zoals ouders, kinderen, familie, relaties, burens: de *mantelzorg*;
- 2 het netwerk van zelfhulp, variërend van *belangenbehartigingsorganisaties* van cliënten en patiënten tot aan de uitwisseling van ervaringen en middelen via internet;
- 3 de diensten die verzorgd worden door *vrijwilligers* zoals de telefonische hulpdiensten, slachtofferhulp, patiëntenbezoek en buddyhulp;
- 4 de *professionele hulp* van de huisarts, het maatschappelijk werk, de psychosociale hulpverlening en de (medisch) specialisten;
- 5 de *instellingen* die verzorging en onderdak bieden, zoals ziekenhuizen, verpleeghuizen, psychiatrische instellingen en opvanghuizen;
- 6 de regelingen of *arrangementen*, de wetgeving en het (sociaal) verzekeringssysteem van de verzorgingsstaat als basis voor het gehele netwerk van voorzieningen en diensten.

De zorg van mensen voor anderen wordt in hoge mate bepaald door hun opvattingen over wat in het samenleven als belangrijk beschouwd moet worden. Deze zienswijzen liggen niet vast, maar verschillen per individu naar leeftijd, naar situatie of positie die iemand in de maatschappij inneemt en niet in de laatste plaats naar de regio of de tijd waarin wij leven. De ideeën rond zorg, (naasten)liefde, solidariteit en betrokkenheid (*commitment*) bepalen de hoeveelheid zorg en de wijze waarop hulp, zorg en veiligheid geboden wordt.

Om overzicht aan te brengen in deze stellingnames of 'zorgnames', hanteren we vijf hoofdbenaderingen om de zorg in de maatschappij door te lichten of te doorgronden.

1 Het structureel functionalisme en de systeembenadering

Welke functie hebben ziekte en afwijkingen in onze samenleving en op welke manier worden artsen, hulpverleners en geneesmiddelen ingezet om deze te verhelpen of te voorkomen? Uitgangspunten zijn handhaving van de huidige orde of situatie, probleemoplossing en aanpassing aan nieuwe ontwikkelingen.

2 Het symbolisch interactionisme en de etiketteringstheorie

Mensen geven betekenissen aan het gedrag van mensen, situaties waarin zij verkeren en ziekten die zij ervaren. Binnen het symbolisch interactionisme worden op een open wijze de betekenissen die mensen aan hun gedrag geven bestudeerd.

Binnen de etiketteringstheorie worden situaties onderzocht waarin mensen negatieve vooroordelen, stigmatisering en discriminatie jegens elkaar ontwikkelen.

3 De disciplinerings­theorie

Het leven van mensen ligt voor een groot deel in handen van deskundigen, specialisten en overheden die ons steeds meer een door hen bedachte wijze van leven opdringen. De aanhangers van de disciplinerings­theorie waarderen de kennis en inzichten van oudsher en via overlevering om problemen en ziekten te overwinnen, en vooral ervaringen die via zelfhulp, belangen­organisatie en internet uit te wisselen zijn.

4 De kritische theorie

Het bedrijfsleven en de werkdruk beheersen de richting en inhoud van ons leven, de zorg en de wijzen van werken met patiënten en cliënten. Nadruk ligt op het vergroten van de kwaliteit van het leven en aandacht voor levens­vraagstukken.

5 De civilisatie­theorie

Binnen de civilisatie­theorie worden de wijzen waarop mensen zich ontwikkelen, zich van elkaar willen onderscheiden en bezig zijn zichzelf en anderen te beschaven bestudeerd. Processen van zelfbeheersing bij mensen, hun emotionele huishouding krijgen veel aandacht.

Met elke benadering kunnen de belangrijkste problematieken van onze tijd en onze samenleving in kaart worden gebracht. Ook al bestaan tussen de benaderingen onderling grote controversen en verschillen in inzicht, bij elkaar geven zij een goed beeld van de moderne maatschappelijke ontwikkelingen, de bewegingen, de tegenbewegingen en daarmee de complexiteit van de huidige moderne samenleving.

Leeswijzer

In elk hoofdstuk van dit boek staat een benadering van samenleven en zorg centraal. De hoofdstukken kunnen afzonderlijk van elkaar gelezen worden.

Laat je meevoeren met de logica van elke benadering en stel jezelf bij het lezen vragen als:

- Met welke aspecten of onderdelen van deze benadering ben ik het eens/oneens?
- Tot op welke hoogte kan ik meegaan in deze redenering? Wanneer kan ik wel/niet in een redenering meegaan, in relatie tot mijn eigen praktijk of ervaringen?

Scherp op deze wijze je visie en bepaal wat belangrijk is. Welke criteria houd je aan bij je werk? Als je deze visie leest, ben je dan nog wel kritisch genoeg in je werk?

In het laatste hoofdstuk 'Modernisering en vooruitgang' worden de verschillende benaderingen met elkaar vergeleken om tegenstellingen of paradoxen een plaats te kunnen geven. Welke tegenstrijdigheden kom je tegen en waar kan de oplossing gevonden worden? Onderbouw je toekomstvisie.

1 Het structureel functionalisme

De systeembenadering

De bouwstenen van de samenleving

Orde in de chaos

Ze is geen foute meid, zegt ze, maar ze zit zwaar in de ellende. Nicole (20) wil de misère achter zich laten. Haar schulden zijn opgelopen tot zo'n drieduizend euro. Ze heeft geen werk en gaat niet naar school. Ze slaapt in een van de huizen van haar Marokkaanse vriend. Haar eigen woonruimte is ze kwijtgeraakt na een bezoek van de deurwaarder. Ze droomt van een rustig en stabiel leven, zonder al die moeilijkheden. 'Dat mis ik. Thuis met chips op de bank.' De begeleider van Nicole probeert orde in de chaos te scheppen en zorgt ervoor dat ze een agenda krijgt. Ze moet een afspraak maken met de huisarts, naar een werkproject en woonruimte zoeken.

Nicole heeft zich in Rotterdam aangemeld bij 'Nieuwe Perspectieven', een van de vele nieuwe experimenten om ontspoorde jongeren binnen twee maanden weer in het gareel te krijgen. Iedere begeleider heeft vier jongeren onder zijn hoede en is 24 uur per dag en zeven dagen per week bereikbaar. In de eerste plaats worden praktische problemen opgelost, zoals een huis en werk vinden. De contacten met familie, vrienden, politie, school en anderen worden in kaart gebracht, met de bedoeling erachter te komen wie iets voor de jongere kan betekenen. Een paar keer per week, soms elke dag, worden de vorderingen besproken.

Crimineel gedrag en werkloosheid staan nooit op zichzelf, maar komen voort uit een complex geheel van invloeden en problemen. Positieve eigenschappen worden versterkt en als er iets op één terrein verandert, treedt ook op andere terreinen verbetering op.

De commissie-Etty adviseert in het rapport 'Deuren open: investeren in sociale integratie en participatie' om meer geld te steken in 'kwetsbare wijken en groepen'. Kwetsbare groepen in de steden krijgen een steeds extremere afwijkende positie ten opzichte van de rest van Nederland. Risicogroepen beschik-

ken over steeds minder onderwijs, arbeid en inkomen. Zij verkeren steeds vaker aan de onderkant en in de marge van de samenleving. De commissie vindt het belangrijk dat het effect van de hulpverlening gemeten wordt: met andere woorden, dat er wordt gestuurd op resultaat.

Bron: *de Volkskrant*, Jelle Brandsma, 17 juni 1998

Binnen het structureel functionalisme, en de systeembenadering, ligt de nadruk op:

- het bieden van structuur en het stellen van grenzen;
- het bijhouden van samenlevingsverbanden, organisaties, gezinnen en relaties;
- het voorkomen en tegengaan van afwijkend gedrag door middel van positieve en negatieve sancties;
- positief denken, wilskracht, motivatie en coachen;
- het zoeken naar oplossingen voor problemen door deze stuk voor stuk in kaart te brengen;
- de vooruitgang van de samenleving door wetenschappelijk onderzoek, innovatie en technologie.

De ‘maatschappij’ of de ‘samenleving’ is een nogal abstract, onzichtbaar geheel. Stel je eens voor dat je vanuit een helikopter naar onze samenleving kijkt: je ziet van bovenaf de contouren van steden en dorpen, industriegebieden en havens, met elkaar verbonden door spoorwegen, snelwegen, kanalen. Vanuit de helikopter zie je als hij daalt steeds meer details: de wolkenkrabbers, kerncentrales, stadions, kantoorgebouwen, kerken, scholen en huizen. De verbindingen worden ook duidelijker waarneembaar: je ziet treinen, bussen, auto’s, fietsers en voetgangers op straat, mensen op weg ergens naartoe. Van bovenaf lijkt het een mierenhoop. Want waar zijn deze mensen naar op weg, wat is hun eindbestemming en met welk doel?

Als leden van de samenleving houden we ons met van alles bezig. We zijn thuis en brengen daar tijd door, en buitenshuis zijn we op weg naar de winkel, supermarkt, naar school of opleiding, naar ons werk, de kerk, de bibliotheek of naar familie of vrienden. We weten vaak welke mensen in onze buurt wonen, welke instellingen in welke gebouwen zitten en we weten min of meer de weg te vinden. Onze horizon, onze actieradius, is echter beperkt. We kunnen onmogelijk iedereen kennen, zelfs niet met de (van bovenaf onzichtbare) moderne social media.

Op welke wijze zijn we met elkaar verbonden en op welke wijze communiceren wij met elkaar zodat het voor ons (redelijk) overzichtelijk en ordelijk is en blijft? Het is een

wonder dat iedereen ogenschijnlijk langs elkaar loopt als in een mierenhoop, maar dat alles toch op rolletjes blijkt te lopen.

Hoe functioneert een maatschappij met individuen, gezinnen, scholen, winkelbedrijven, ziekenhuizen, gemeenten, politie, leger, talloze sportclubs, bedrijven en ministeries? De metafoor van de 'machine' geeft ons een beeld van het functioneren van de maatschappij. De onderdelen van een machine hebben elk een functie, grijpen in elkaar en doen het geheel draaien. Het geheel is met het draaien van de machine meer dan de som van de onderdelen.

De maatschappij of samenleving functioneert op vergelijkbare wijze. De onderdelen van de maatschappij werken zodanig samen dat het geheel als structuur gaat en blijft draaien. Elk onderdeel levert een eigen specifieke bijdrage aan, heeft een functie in het geheel.

Belangrijke onderdelen van een samenleving zijn:

- de economische infrastructuur van multinationals tot het klein- en middenbedrijf;
- het onderwijssysteem, van basisscholen tot en met de universiteiten;
- de gezondheidszorg met verzorgingsinstellingen, ziekenhuizen, paramedische zorg, huisartsen;
- het sociale systeem met de talloze verzekeringen, uitkeringen en vormen van dienst- en hulpverlening;
- instellingen op het gebied van cultuur, sport, recreatie, massamedia;
- de leef- en woongemeenschappen van individuele mensen, gezinnen, het verenigingsleven en de buurtgemeenschappen;
- het politieke bestel met politieke partijen, gemeenten, provincies, ministeries, regering en parlement; commissies hebben tot taak deze instanties tot elkaar te brengen en hun doelen op elkaar af te stemmen via compromissen.

Een machine zal bij defecten, storingen en slijtage langzamer draaien of zelfs stoppen. De slecht draaiende onderdelen worden gesmeerd, gerepareerd of vervangen. Het geheel heeft regelmatig een onderhoudsbeurt nodig en is na verloop van tijd aan een algehele revisie of vervanging toe.

De vergelijking met een machine doet misschien wat mechanisch aan. Het vergelijken van een maatschappij met een lichaam, waarvan de organen en ledematen zeer complex op elkaar inspelen, doet meer recht aan de beweeglijke samenhang en het samenspel tussen de verschillende onderdelen. De maatschappij in al haar nuanceringen en dynamiek komt op deze manier meer tot leven.

De samenleving wordt vanuit het politieke bestel aangedreven en wordt bijeengehouden, draaiende gehouden door beslissingen aan de top, het hoofd van het systeem: regering en parlement. De politiek kan met wetgeving, justitie met haar opsporingsapparaat – de politie – ingrijpen bij verstoringen en conflicten in de structuur van de samenleving. De hulpverlening heeft de functie van 'smeerolie', zorgen dat het systeem soepel blijft draaien. Mensen die buiten de boot (dreigen te) vallen, worden via bege-

leiding binnenboord gehouden, zij worden aangesproken op hun verantwoordelijkheid en gemotiveerd om aan het maatschappelijk proces deel te nemen.

Het voortbestaan van de samenleving, het leven en de veiligheid van individuen staan binnen de denkwijze van het structureel functionalisme steeds op het spel. Tot voor kort was de bestrijding van (hard)drugs in dit kader een hot item.

Desintegratie van de samenleving door (hard)drugs

De concentratie van (hard)drugsgebruikers in stadscentra en buurten kan de openbare orde ontregelen en verstoren. Hinderlijk gedrag, diefstallen, beroovingen en roofovervallen maken openbare ruimtes, winkelcentra en metro's vrijwel ontoegankelijk voor het publiek. Van deze gebieden gaat een steeds grotere aantrekkingskracht uit op gebruikers en handelaren, wat uiteindelijk kan leiden tot 'gettovorming'. De gebieden vormen zozeer een eigen staat in de samenleving dat overheidsdiensten zoals politie en justitie geen vat meer hebben op wat zich hier afspeelt. De problematiek breidt zich als een olievlek uit. Het ordeprobleem treft de gehele samenleving en tast de cohesie, de onderlinge samenhang en solidariteit, steeds verder aan. Winsten uit het drugsircuit worden witgewassen en notarissen en bankpersoneel worden meegetrokken door middel van verleidelijke transacties zodat het onderscheid tussen integer en meegaand optreden steeds vager wordt. De corruptie neemt toe, zelfs in het politieapparaat.

De samenleving ervaart de overlast als ondraaglijk. De tolerantiegrens wordt overschreden. Alleen mobilisatie van de samenleving kan het gevaar van totale instorting en desintegratie nog keren.

Vervolging van dealers, harde aanpak van delicten en alle vormen van overlast, het verspreiden van straatjunks over de hele stad die zich op dezelfde plek ophouden, campagnes tegen het witwassen van drugsgelden en zelfs het afbreken en weer opbouwen van gettobuurtten zijn vanuit de structureel-functionalistische visie de aangewezen strategieën voor het herstellen van de orde. Het optreden stelt tevens een nieuwe moraal, geeft voorbeelden van sociaal goed en wenselijk gedrag en herstelt daarmee het gevoel van sociale veiligheid bij het publiek.

Rampen, oorlogen, aanslagen, catastrofes, het instorten van beurzen, de bankwereld, de werkgelegenheid, de woningmarkt en zelfs een faillissement kunnen samenlevingen treffen. Ongevallen, ziekten, ontslag, schulden, echtscheidingen kunnen individuen raken en tot armoede brengen. Grote verschillen tussen rijk en arm, toenemend geweld en onveiligheid zetten de sociale eenheid onder druk.

Continuïteit van het geheel staat voorop met de volgende vraagstukken:

- 1 *systeemhandhaving*: het handhaven van het bestaande systeem, de orde en het voorkomen van wanorde;

- 2 *integratie en desintegratie*: het afstemmen van onderdelen op elkaar, het voorkomen van het uiteenvallen van de samenleving;
- 3 *cohesie*: het samenbinden van de leden van de samenleving;
- 4 *functioneren en disfunctioneren*: welke onderdelen functioneren goed en welke onderdelen minder;
- 5 *analyse van problemen en werken aan oplossingen*: in principe zijn bij elk probleem een analyse en een oplossing mogelijk. Positivisme: voor elk probleem is een oplossing denkbaar en uitvoerbaar;
- 6 *aanpassing*: het systeem, het geheel, is meer dan de som van de onderdelen. Binnen de samenleving is bereidheid nodig om mee te werken aan de oplossing van (deel) problemen binnen het geheel;
- 7 *afwijkend gedrag* is storend voor het functioneren van de samenleving. Het is van belang om afwijkend gedrag om te buigen en te corrigeren naar gedrag ten gunste van het systeem.

In dit hoofdstuk worden de volgende thema's verder uitgewerkt:

- 1 afwijkend gedrag en onderzoek naar afwijkend gedrag;
- 2 de systeembenadering;
- 3 het differentiatieproces;
- 4 de professionele bureaucratie;
- 5 instrumenteel gedrag, referentiegroepen en uitlaatkleppen;
- 6 armoede en sociale ongelijkheid;
- 7 integratiebeleid en civil society.

1.1 Afwijkend gedrag

Sociologen zijn geïnteresseerd in de wijze waarop mensen buiten de boot van het systeem kunnen komen te vallen, niet meer meedoen of niet meer mee mogen doen. In beide gevallen, vrijwillig of onvrijwillig, komen mensen en organisatie buiten de grenzen te staan of belanden ze wellicht tussen wal en schip. Voor die mensen dreigt marginalisering. Vanuit drie invalshoeken werpen we licht op deze problematiek:

- 1 het overschrijden van grenzen;
- 2 de discrepantie die mensen ervaren tussen het nastreven van culturele doelen en het hanteren van institutionele middelen om hun doelen te bereiken;
- 3 het ontwikkelen van afweermechanismen na teleurstellende of traumatische ervaringen.

1.1.1 Het overschrijden van grenzen

Vanuit de systeemtheorie is het stellen van grenzen van eminent belang voor de eenheid binnen een systeem. Conflicten vinden plaats aan de grenzen van het systeem of tussen (sub)systemen.

Opgroeiende kinderen hebben bijvoorbeeld duidelijke grenzen nodig om zich goed te ontwikkelen. Kinderen die geen duidelijke grenzen opgelegd krijgen gaan als vanzelf grenzen opzoeken en worden lastig. Als de ouders opnieuw geen grenzen aan dit las-

tige gedrag stellen of geen consequente boodschappen geven of maatregelen nemen, dan raakt het kind in verwarring en zoekt verdere confrontatie of grenzen op. Dit grensverleggend en uiteindelijk grenzeloos gedrag is duidelijk een vorm van afwijkend of deviant gedrag. Ook het denken van mensen kan, als er geen grenzen gesteld worden, op vergelijkbare wijze gevolgd worden door gewetenloos gedrag.

Afwijkend gedrag komt in allerlei vormen voor: binnen relaties, in arbeidsorganisaties in de maatschappij. Normen en waarden vervagen als zij niet steeds opnieuw bepaald, hergewaardeerd en ook zo nodig afgedwongen worden. Naleving van regels, toezicht, opsporing, berechting en behandeling van personen die delicten en vergrijpen plegen, en preventie zijn functionele middelen om uit de hand lopen te voorkomen. Aan 'gedogen' hangt een prijskaartje, want door te gedogen heeft de overheid geen grip op de situatie.

Emile Durkheim, de grondlegger van het structureel functionalisme, geeft bij dit grenzeloos gedrag nuances aan met de spiraal van de *rising demands*. Mensen kunnen zulke hoge verwachtingen hebben en hoge eisen stellen aan zichzelf of mensen om hen heen dat zij het leven door die verwachtingen alleen al onmogelijk maken. Met hun onvervulbare en irreële eisen verlangen zij te veel van het leven en maken het ondraaglijk. Mensen kunnen hunkeren naar een intieme relatie, maar door hun extreme verwachtingen die wens tegelijkertijd vrijwel onmogelijk maken. Laat staan dat een ander aan deze verwachtingen zal kunnen voldoen.

Omar El H., een nieuwe Holleeder?

In Omar El H. schuilt een 'nieuwe Holleeder', denkt de politie, als we nu niet ingrijpen. El H. werd in Nijmegen aangehouden na een mislukte overval. Enige tijd daarvoor waren een kleine dertig andere knapen opgepakt, inclusief drie jongere broers van El H. Naast inbraak, straatroof, diefstal en bedreigingen (ook van politieagenten die ze op een 'dodenlijst' hadden staan) worden ze verdacht van het exploiteren van een grootschalige cocaïne lijn door Amsterdam. El H. was enkele jaren daarvoor op zeventienjarige leeftijd betrokken bij het doodschoppen van de Duitse junk Anja Joos. Hij kreeg een taakstraf van 240 uur en zes maanden voorwaardelijk. Geruime tijd later herkende het echtpaar Bert en Marja (nationaal bekend geworden door de publiciteit hierover) hem van een foto uit het strafdossier inzake Anja Joos. Het was El H., zeiden ze met grote stelligheid, die met zijn kornuiten het echtpaar de Diamantbuurt had uitgetreiterd. Talloze hulpverleners die na de affaire op de Diamantbuurt werden losgelaten, konden niet voorkomen dat El H. zich volgens justitie van hangjongere ontwikkelde tot harde beroeps crimineel en 'onbetwist leider van de bende'. Zijn manschappen rekruteerde hij voornamelijk in de Diamantbuurt.

Bron: *de Volkskrant*, 26 september 2008

Dergelijk grensverleggend, grenzeloos en gewetenloos gedrag kan de samenleving op scherp stellen en tot maatschappelijke discussies leiden. Welke maatregelen zijn nodig om dit gedrag te stoppen? Wordt er te veel gedrag gedooft of door de vingers gezien? Is het stellen van nieuwe grenzen zoals een zerotolerancebeleid noodzakelijk?

Mensen kunnen ook afwijkend gedrag vertonen als zij binnen twee systemen of culturen leven. Beide systemen stellen hun eigen eisen en leggen hun eigen grenzen op, waaraan individuen of groepen mensen bijna onmogelijk gelijktijdig kunnen voldoen. Dit leven tussen twee culturen kan leiden tot afwijkend gedrag, zoals het rondhangen van Marokkaanse jongeren of zelfdoding bij meisjes met een Hindoeïstische achtergrond.

Zowel het stellen van te weinig als van te veel grenzen kan leiden tot afwijkend gedrag. Te veel en te strenge eisen kunnen ertoe leiden dat mensen zich te weinig kunnen ontplooiën en achterblijven in hun ontwikkeling. In paragraaf 1.2 komen we terug op het stellen van grenzen.

1.1.2 Discrepantie tussen het nastreven van culturele doelen en het hanteren van institutionele middelen

Merton gaat in op de discrepantie bij een (te) groot verschil tussen verwachtingen en de mogelijkheden om die verwachtingen waar te maken. Hij onderscheidt:

- a de *culturele structuur* van een maatschappij: de doeleinden, behoeften, aspiraties van mensen en de wegen en middelen om deze te bereiken;
- b de *sociale structuur*: de feitelijke verdeling van kansen en mogelijkheden om deze doelen te bereiken op een voor de maatschappij aanvaardbare wijze.

Anomie en afwijkend gedrag kunnen voorkomen wanneer er discrepanties tussen deze twee structuren ontstaan. De Amerikaanse samenleving kenmerkt zich door het grote verschil tussen de cultuur van het succes (de American dream – van krantenjongen tot miljonair) en de geringe mogelijkheden daartoe bij (grote) groepen in de samenleving. Mensen in de onderste lagen van de Amerikaanse samenleving hebben niet of nauwelijks mogelijkheden om naar een goede school te gaan of met hard werken de waarden van de maatschappij – financieel succes en maatschappelijke status – te bereiken en te verwerven.

In Nederland zijn de waarden rond carrière maken en succesvol zijn de laatste decennia sterk veranderd. De vraag is of de mogelijkheden om carrière te maken in de praktijk ook toegenomen zijn?

Bij een nadere analyse van afwijkend gedrag hanteert Merton het onderscheid tussen doel en middelen. Mensen kunnen al dan niet achter de culturele doelen staan en/of de institutionele (gebruikelijke) middelen gebruiken om deze doelen te bereiken. Hij komt tot de volgende indeling waarbij bij de laatste vier groepen afwijkend gedrag vertoond wordt.

1 Het structureel functionalisme: de systeembenadering

	culturele doelen	institutionele middelen	kenmerken
0 conformisme	+	+	conformering, aanvaarding van bestaande verschillen, 'normaal' gedrag
1 innovatie	+	-	doel heiligt de middelen: diefstal, zwartwerken, fraude, prostitutie
2 ritualisme	-	+	middel tot doel verheffen: perfectionisten, bureaucraten, werkverslaafden
3 retractie	-	-	dubbel falen: berusting, drop-outs, dak- en thuislozen, verslaafden
4 rebellie	+/-	+/-	non-conformisme: radicale acties, kraken van gebouwen/ hacken van computers, globalisten
+ = aanvaarding - = verwerping +/- = (gedeeltelijke) afwijzing van geldende waarden en normen en vervanging door nieuwe waarden en normen			

Bron: Keulartz, 1987, p. 18

- 0 *Conformisten* plaatst Merton in de hogere middenklassen van de Amerikaanse samenleving. Het zijn de mensen met de meeste mogelijkheden om het in de maatschappij te maken. Ze zullen zich (kunnen en willen) houden aan de regels van de wet en vertonen geen of weinig afwijkend gedrag.
- 1 *Innovators*. De 'vernieuwers' streven wel succes na, maar niet met de volgens de normen en waarden gepaste middelen om dat succes te bereiken. Het grote geld lonkt. De verleiding van een foute omgeving of vrienden is te groot. Vernieuwers bevinden zich vooral in de onderlagen van de maatschappij: geen geld of vermogen (door erfenissen) om te studeren, ongeschoold werk levert weinig op. Langetermijnoplossingen zoals het volgen van een opleiding leggen het af tegen kortetermijnoplossingen. Blokkades die het moeilijk maken om hogerop te komen (werkloosheid, geringe vooropleiding, wonen in getto's) zorgen ervoor dat mensen kiezen voor onwettige middelen. Ook de (witteboorden)criminaliteit in de toplagen van de maatschappij valt onder deze vorm van afwijkend gedrag. De mazen in de wet verleiden tot zelfverrijking, vooral bij gebrek aan sociale controle. Dergelijke strategieën (het doel heiligt de middelen) duiden op een zekere onbeschaamdheid en 'gewetenloosheid' ten aanzien van de belangrijke normen en waarden in onze maatschappij.

- 2 *Ritualisten* hebben het streven naar maatschappelijk belangrijke doelen opgegeven, maar houden toch vast aan de legitieme middelen. Het middel wordt tot doel verheven. Bekende voorbeelden zijn de bureaucraten die zich verliezen in regeltjes en de werkloze die elke ochtend nog steeds in werkkleding met zijn lunchpakket achter op de fiets het huis verlaat. Merton plaatst deze personen vooral in de lagere middenklasse. Deze mensen hebben beduidend minder kans op succes dan mensen uit de hogere middenklasse. Bij de opvoeding, socialisatie is (te) sterk de nadruk gelegd op eerbiediging en naleving van normen en wetten. De discrepantie tussen doelen en middelen wordt weggenomen door de doelen op te geven.
- 3 *Retractisten* hebben zowel de doelen als de middelen om die doelen te bereiken opgegeven. Zij hebben zich in hun eigen wereldje teruggetrokken: het gaat hier om mensen die zichzelf verwaarlozen, zwervers, drop-outs en mensen met zware of dubbele verslaving. Hun gedrag is vaak niet direct strafbaar en leidt, als het wel strafbaar is, niet altijd tot vervolging (gedoogbeleid). Retractisten zijn niet aan te spreken op de geldende rechtsnormen.
- 4 *Rebellen*. Aan de ene kant verwerpen rebellen oude normen en waarden, aan de andere kant ontwikkelen zij alternatieve normen en waarden en dragen die uit: globalisten, krakers, hackers. Computerfreaks en whizzkids met hun non-conformistische kleding en gedrag zijn met hun technologische kennis en vaardigheden nu of later van onmisbare waarde. Voor Merton gaat het bij rebellen in eerste instantie om jongeren uit de onderlagen van de maatschappij die het veel moeite kost om zich te handhaven. Zij hebben zicht gekregen op de barrières in de maatschappij en proberen kritisch hun weg daarin te vinden.

Merton benadrukt dat de maatschappij de 'innovators' en 'ritualisten' stiekem om hun gewiektheid of hun stiptheid waardeert, maar de drop-outs met minachting bejegt. Mensen met de minste mogelijkheden ondergaan de grootste sociale druk vanuit de samenleving om zich aan te passen.

1.1.3 Afweermechanismen

Parsons ziet ziekte van mensen als de meest voorkomende vorm van afwijkend gedrag in de moderne maatschappij. Voor zijn analyse onderscheidt hij twee handelingssystemen:

- een *persoonlijkheidssysteem*: het geheel van handelingen van afzonderlijke individuen;
- een *sociaal systeem*: opgebouwd uit de interacties van twee of meer individuen.

De koppeling tussen beide systemen komt tot stand door middel van *rollen*.

Wanneer mensen aan bestaande verwachtingen voldoen, vervullen zij wederzijdse behoeften. Dit versterkt volgens de leertheorie van het behaviorisme de motivatie om dit gedrag te herhalen: een situatie van evenwicht en sociale integratie. Verstoringen

in het sociale systeem door afwijkingen in dit gedrag worden ondervangen door twee basismechanismen: socialisatie en sociale controle.

Mensen die geen waardering krijgen omdat zij niet aan wederzijdse verwachtingen voldoen, zullen gewoonlijk nagaan op welke gronden hun deze waardering onthouden wordt en op grond daarvan hun gedrag bijstellen. Door met anderen te praten verwerken zij de sociale teleurstelling, een vorm van crisisinterventie.

Mensen kunnen daarentegen ook hun gevoelens van teleurstelling verdringen en zichzelf forceren om toch aan de verwachtingen van anderen te voldoen. Anderen in hun omgeving waarderen deze veeleisendheid nog minder en zullen dat ook laten blijken. De negatieve gevoelens als reactie op deze nieuwe afwijzing kunnen omgezet worden in nog meer inzet en energie om goedkeuring te verkrijgen, enzovoort. Het is te vergelijken met iemand die in de liefde afgewezen wordt, maar des te meer volhardt in de pogingen aandacht te trekken en genegenheid te winnen, tot stalking aan toe.

Parsons benadrukt deze *vicieuze cirkel* van deviant gedrag. Ambivalentie in gedrag van mensen ontstaat bij frustratie en afwijzing. Het persoonlijkheidssysteem raakt uit balans en *afweermechanismen* treden in werking. Mensen steken alle energie in het voorkomen van de teleurstellende ervaring zonder die ervaring te verwerken en een eigen plek te geven in een proces van crisis- of traumaverwerking. Om eerder ervaren teleurstellingen of trauma's te voorkomen proberen mensen vergelijkbare situaties te controleren en naar hun hand te zetten. Dit gedrag leidt uiteindelijk tot systematisch afwijkend gedrag; van irritante onverbetelbaarheid, zich (volledig) terugtrekken op zichzelf en agressiviteit, tot in het ergste geval pedoseksuele kindermoord.

Ze maken het huilende kind in zichzelf stil

De Belgische therapeute Carine Hutsebaut ontwikkelde daderprofielen van pedoseksuele kindermoordenaars. Ze zijn gefrustreerd, hebben een verknijpte jeugd gehad en zoeken een slachtoffer om te vernederen en te domineren. Ze stoppen nooit uit zichzelf. Intense woede en angst: die twee gevoelens zijn kenmerkend voor pedoseksuele kindermoordenaars. In de dagen voorafgaand aan het delict worden ze bijna altijd geconfronteerd met een afwijzing: ze raken hun baan kwijt, hun vrouw loopt weg, een naaste overlijdt. Het kind moet boeten voor de opgelopen frustratie. Na het misbruik groeit de angst voor de zware straf die ze riskeren. Waarna ze hun enige getuige om het leven brengen. Seksuele bevrediging is niet de belangrijkste drijfveer, maar de drang om te vernederen.

Hutsebaut onderscheidt twee types. Het impulsieve type en het methodische type. Het impulsieve type verlaat zijn woning in verwarde toestand op zoek naar een willekeurig slachtoffer, dat zowel een volwassene als een kind kan zijn. Hij plant de moord niet, in tegenstelling tot het methodische type, dat veel